

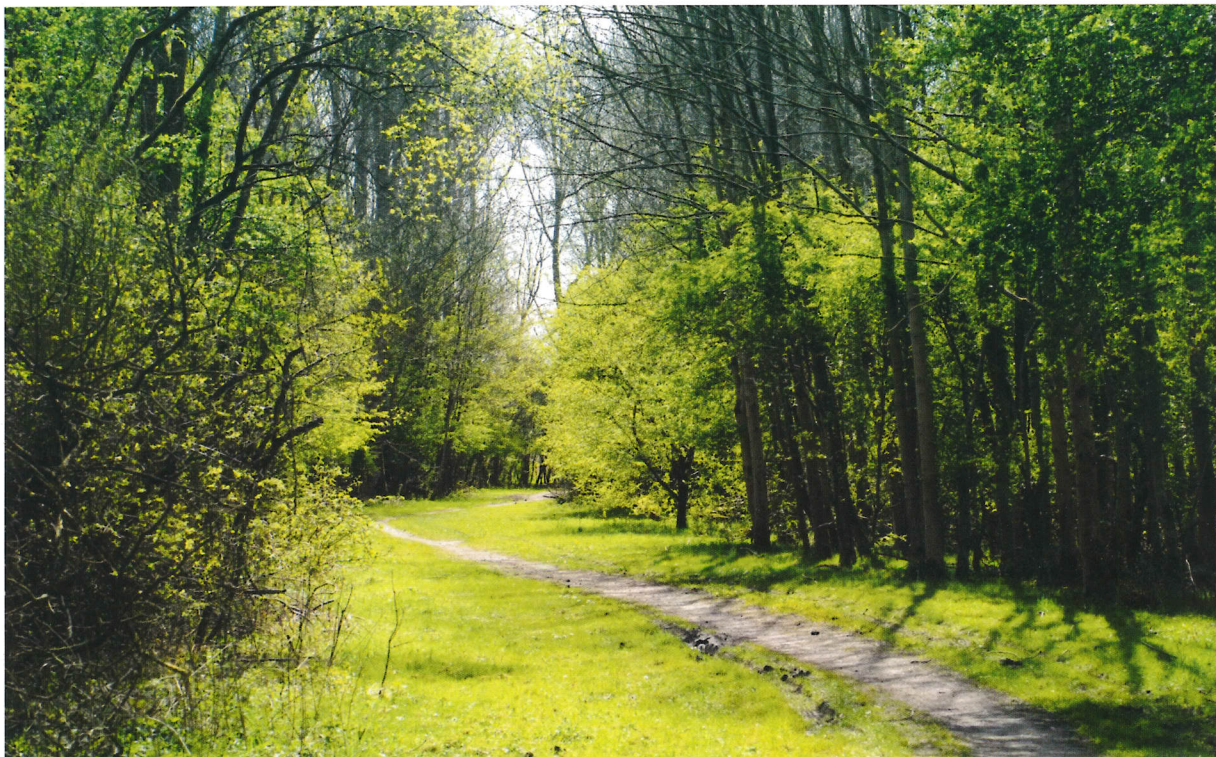
tussen Duin & Dijk

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 8 2 ● 2009

De natuur van het

● Van zuidwest naar noordoost ligt een smal fiets- annex wandelpad. Foto: Ben Kruijsen.

In opdracht van het Recreatieschap Spaarnwoude heeft de auteur samen met twee andere ecologen in 2008 de natuur van het Westhoffbos bij Spaarndam onderzocht. Dit onderzoek vond plaats tegen de achtergrond van nieuwe recreatieplannen voor het bos en omgeving.

Het Westhoffbos ligt ten noordoosten van Spaarndam en is in 1975 aangelegd. Het bos ligt in de Houtrakpolder, een in 1847 ingepolderd deel van het voormalige Oer-IJ. In de polder komen vooral kleibodems voor.

Het loofbos heeft een omvang van circa 50 ha en kent twee gedeeltes. Een kleiner westelijk deel bestaat uit een bosgebied met daarin een wielercours, een grote parkeerplaats, een restaurant en enkele woningen ten oosten van de weg langs Zijkanaal C. Dit kanaal staat in verbinding met het Noordzeekanaal. Het westelijke bosdeel bestaat uit hoogopgaand loofbos en enkele graslanden, doorsneden door een wielercours in de vorm van een asfaltweg. Dit deel is buiten de weekeinden erg rustig, met af en

toe een wandelaar of fietser. De aanwezigheid van de autosnelweg A9 aan de zuidwestkant van het bos is duidelijk hoorbaar. In de weekeinden is het er drukker wanneer er wielervedstrijden worden georganiseerd. Het enige beheer dat wordt uitgevoerd is het maaien van de graslanden.

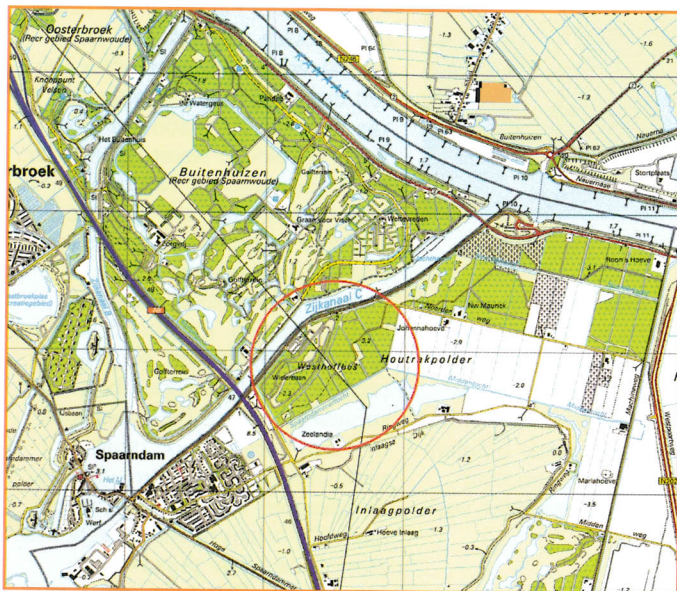
Het overgrote deel van het bos grenst aan de zuid- en oostrand van het wielercours. Dit deel bestaat voor meer dan 90% uit hoogopgaand loofbos. Enkele vrij smalle sloten en bospaden fungeren als afscheiding tussen de bospercelen. Van zuidwest naar noordoost ligt een smal fiets- en wandelpad. Langs de sloten en het wandelpad zijn de bermen grazig. Op een aantal plaatsen bevinden zich graslan-

den, onder andere ter hoogte van een hoogspanningsleiding die het bos van zuidoost naar noordwest doorsnijdt. Dit grotere bosgedeelte maakt de meest natuurlijke indruk en is in gebruik als wandelgebied en als doorgangsgebied voor fietsers. Ook in dit bosgedeelte heerst een relatieve rust. Bos en graslanden worden extensief begraaasd door vier hooglanders.

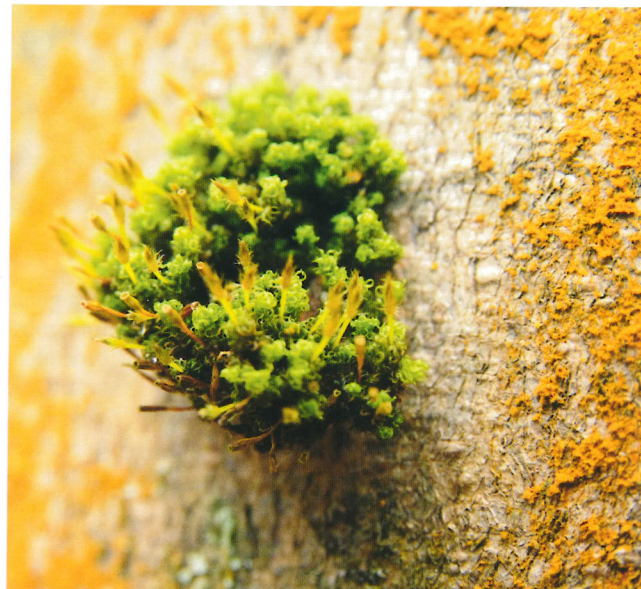
Voor het gehele onderzoeksgebied geldt, dat het bos vochtig tot nat van karakter is door de ligging op een kleibodem. De luchtvochtigheid in het bos is permanent hoog. Dit is goed te merken aan sommige bospercelen waar de mossen tot hoog in de bomen voorkomen en mosbegroeiingen plaatselijk een dik pakket vormen aan de basis van jonge essen. Ook het veelvul-

Westhoffbos

bij Spaarndam

● De ligging van het Westhoffbos.

● Uloa crispa met tropische alg Trentepohlia umbrina, determinatie A. Aptroot. Foto: Ben Kruijsen.

dig voorkomen van tuinslakken (*Cepaea nemoralis*) tot meters hoog op boomstammen wijst op deze luchtvochtigheid.

In de winter en het vroege voorjaar staan delen van het bos plas-dras na periodes met regenval.

Onderzoeksmethode

Het natuuronderzoek richtte zich op flora en vegetatie, broedvogels, amfibieën, zoogdieren, libellen en dagvlinders. In dit artikel bespreek ik de belangrijkste resultaten. Toen ik met mijn veldonderzoek begon kon ik niet bevroeden hoe rijk het bos was aan epifyten. Dat bleek echter al snel bij het doorkruisen van de bospercelen. Ik zag zoveel interessante epifyten op de boomstammen dat ik besloot het gehele onderzoeksgebied aan een grondige mosseninventarisatie te onderwerpen. In de maanden februari, maart en april is het gebied systematisch doorkruist en zijn alle minder algemene soorten op veldkaarten genoteerd. De inventarisaties zijn geconcentreerd in het vroege voorjaar,

omdat het bos bij gebrek aan bladeren aan de bomen dan nog veel licht doorlaat. De bosbodem en de stammen zijn dan goed te onderzoeken. Het mosonderzoek richtte zich op alle geschikte milieus. Naast de epifytische standplaatsen zijn dat de kale kleibermen van het wielersparcours, de bosbodem en de graslanden. Er is ook enige aandacht besteed aan andere lagere planten als korstmossen, die hier op beperkte schaal voorkomen. Voorts richtte de aandacht zich op een opvallende oranje-keurige alg die algemeen op boomstammen bleek voor te komen. André Aptroot assisteerde mij met de determinatie van een boombewonende alg en een korstmos waarvoor hierbij alsnog mijn dank. In dit artikel ga ik in op meerdere natuuraspecten met extra aandacht voor de mosflora.

Resultaten

Flora

De flora van hogere planten in het onderzoeksgebied bestaat uit soor-

ten die, vrijwel alle, algemeen in ons land voorkomen en gebonden zijn aan voedselrijke bodemomstandigheden. De aanwezigheid van brede wespenorchis en ruige leeuw-entand op één locatie in de berm van het wielersparcours is het vermelden waard. In een ruigte met gewone kattenstaart en Canadese guldenroede groeit de kleine kaardenbol, een zeldzame soort die we vooral in Zuid-Limburg tegenkomen en die hier op een ongebruikelijk plaats groeit.

Het bosgedeelte wordt in de ondergroei gekenmerkt door veel ruigtekruiden met daarbij grote brandnetel als meest opvallende abundante soort. De es is de boomsoort die in veel percelen in de kroonlaag domineert al dan niet in combinatie met canadapopulieren. Enkele percelen worden gedomineerd door de gewone esdoorn. Het valt op, dat sommige percelen een hoog percentage aan dode bomen herbergen. Voorts zien we op diverse plaatsen essen waarvan de stammen bastverwondingen vertonen. De ➤

● Dikke begroeiing met mossen aan de basis van jonge essen.
Foto: Ben Kruijsen.

hooglanders veroorzaken de verwondingen door het afstrippen van bastdelen. De flora van lagere planten is bijzonder en wordt aan het eind van dit artikel uitgebreid behandeld.

Broedvogels

De broedvogelbevolking van het onderzoeksgebied bestaat vooral uit bos- en parkvogels, in totaal 25 soorten, waarvan vijf soorten gebonden zijn aan oudere bostypen. Er zijn vier struweelsoorten en één soort van natte milieus aangetroffen. Graslandsoorten komen niet voor. Tot de meest opmerkelijke vogels van het bos behoren de matkop (één territorium) en de appelvink (twee territoria). De matkop komt in West-Nederland maar sporadisch voor. De appelvink is in West-Nederland aan een gestage opmars bezig en komt het laatste decennium in steeds meer bossen voor. Van de zangvogels bereiken winterkoning en roodborst hoge dichtheden. Van de vogels van ouder bos zijn vooral grote bonte specht en tjiftjaf met zo'n 20 territoria zeer goed vertegenwoordigd. Naast zangvogels herbergt het bos één territorium van de havik en de buizerd. De mogelijkheid te verwachten boomvalk, een Rode-lijstsoort, is niet aangetroffen. Er komen drie soorten van de Rode Lijst voor: de al eerder genoemde matkop, de koekoek en de nachtegaal met meerdere territoria. De vrij hoge dichtheid aan nachtegalen sluit goed aan bij de hoge dichtheden die ook elders in het recreatiegebied Spaarnwoude zijn aangetroffen. De ijsvogel wordt in het bos geregeld

waargenomen, maar komt er niet tot broeden. Zo'n tien jaar geleden broedden er nog wielewalen in het bos. Die zijn anno 2008 verdwenen. Dat ligt voorzover kan worden beoordeeld niet aan interne factoren in het gebied, want de structuur van het bos lijkt zeer geschikt voor deze vogelsoort.

Overige fauna

Amfibieën komen als gevolg van een slechte en brakke waterkwaliteit niet voor in het voortplantingsseizoen. Ook winterpopulaties zijn niet te verwachten, gezien de aanwezigheid van zware kleibodems die ongeschikt zijn als milieu om in te graven.

De zoogdierfauna beperkt zich tot enkele algemene soorten als gewone bosmuis, veldmuis en een drietal algemene vleermuissoorten: de dwergvleermuis, laatvlieger en rosse vleermuis.

Bij de libellenfauna zien we in de nazomer vooral een aantal soorten heidelibellen en de paardenbijter. De houtpantserjuffer blijkt zich in het gebied voort te planten. Van de dagvlinders zien we regelmatig de bekende witjes en langs bosranden het bont zandoogje, een soort die in de regio sterk in opmars is. Het hooibeestje is vooral gebonden aan graslandmilieus op zandgronden. Het is daarom opmerkelijk dat de soort in het onderzoeksgebied is waargenomen. Waarschijnlijk was het een zwervend exemplaar.

Mosflora

Eén van de belangrijkste natuuraspecten van het bos blijkt de epify-

tische bryoflora. Korstmossen zijn in beperkte mate aanwezig en daarbij zijn alleen enkele algemene soorten zoals *Lecidella elaeochroma* op essen aangetroffen. De intensieve mosinventarisaties hebben daarentegen een soortenlijst van maar liefst 56 soorten opgeleverd (zie tabel). Naast het minder algemene gekromd vedermos op de bosbodem en het vrij algemene geplooid snavelmos bevinden de belangrijkste natuurwaarden zich vooral in de mossen die op de bomen groeien. Er zijn 23 soorten epifyten aangetroffen, waarvan 20 exclusief zijn voor boombast. Drie soorten komen in Nederland ook op steen voor. Van de twintig exclusieve epifyten zijn acht vrij zeldzaam en vier zeldzaam in ons land. De belangrijkste draagbomen zijn es, canadese populier en spaanse aak. Ruim de helft van de epifyten is bijzonder en het beschermen waard. Dat geldt zeker een soort als glad kringmos, een Rode-Lijst-soort. Ook het voorkomen van staafjesiepenmos is bijzonder. Wat opvalt is, dat de bijzondere soorten geclusterd voorkomen in het oostelijke deel van het bos. Mogelijk dat het westelijke deel teveel onder invloed staat van de uitstoot van schadelijke uitlaatgasen van het drukke verkeer op de autosnelweg A9. Het westelijke deel fungeert zo waarschijnlijk als groene buffer voor het oostelijke bosgedeelte. Opmerkelijk is het voorkomen van gewoon muisjesmos op enkele bomen. Deze algemene mossoort komt vooral op steen voor en maar sporadisch op bomen. De bosbodem is bedekt met een dicht pakket aan mossen waarbij fijn laddermos dominant optreedt. Daarnaast groeien hier typische kleimossen als gekromd vedermos, kleivedermos en kleisnavelmos.

Een ander opmerkelijk en opvallend verschijnsel is, dat veel stammen van loofbomen, met name essen, bedekt zijn met een okergele/ rode alg. Een steekproef van deze alg is voorgelegd aan André Aptroot. Hij

mossen	Nederlandse naam	op de grond	bermen/ wieler- parcours	boombast	dood hout	frequentie in Nederland
<i>Amblystegium serpens</i>	Gewoon pluisdraadmos			algemeen		algemeen
<i>Barbula convoluta</i>	Gewoon smaragdsteeltje		algemeen			algemeen
<i>Barbula unguiculata</i>	Kleismaragdsteeltje		algemeen			algemeen
<i>Brachythecium rutabulum</i>	Gewoon dikkopmos	algemeen		algemeen	algemeen	algemeen
<i>Brachythecium salebrosum</i>	Glad dikkopmos				algemeen	algemeen
<i>Brachythecium velutinum</i>	Fluweelmos			algemeen	algemeen	algemeen
<i>Bryum argenteum</i>	Zilvermos		verspreid	algemeen	algemeen	algemeen
<i>Bryum capillare</i>	Gedraaid knikmos	algemeen		algemeen	algemeen	algemeen
<i>Bryum dichotomum</i>	Grofkorrelknikmos		algemeen		algemeen	algemeen
<i>Bryum rubens</i>	Braamknikmos		algemeen		algemeen	algemeen
<i>Calliergonella cuspidata</i>	Gewoon puntmos		verspreid		algemeen	algemeen
<i>Ceratodon purpureus</i>	Purpersteeltje		algemeen		algemeen	algemeen
<i>Dicranella staphilina</i>	Knolletjesgreppelmos		verspreid		algemeen	algemeen
<i>Didymodon fallax</i>	Kleidubbeltandmos		algemeen		algemeen	algemeen
<i>Eurhynchium striatum</i>	Geplooid snavelmos	verspreid			algemeen	algemeen
<i>Fissidens incurvus</i>	Gekromd vedermos	verspreid	verspreid		algemeen	vrij zeldz.
<i>Fissidens taxifolius</i>	Kleivedermos	algemeen	algemeen		algemeen	algemeen
<i>Funaria hygrometrica</i>	Gewoon krulmos		algemeen		algemeen	algemeen
<i>Grimmia pulvinata</i>	Gewoon muisjesmos			algemeen	algemeen	algemeen
<i>Hypnum cupressiforme</i>	Gesnaveld klauwtjesmos			algemeen	verspreid	algemeen
<i>Hypnum jutlandicum</i>	Heideklauwtjesmos			algemeen	algemeen	algemeen
<i>Kindbergia praelonga</i>	Fijn laddermos	dominant		algemeen	algemeen	algemeen
<i>Leptodictyum riparium</i>	Beekmos			algemeen	algemeen	algemeen
<i>Lophocolea heterophylla</i>	Gedrongen kantmos			verspreid	verspreid	algemeen
<i>Marchantia polymorpha</i>	Parapluitjesmos		verspreid			algemeen
<i>Oxrrhynchium hians</i>	Kleisnavelmos	zeer alg.				algemeen
<i>Pellia endiviifolia</i>	Gekroesd plakkaatmos		lokaal alg.			algemeen
<i>Phascum cuspidatum</i>	Gewoon knopmos		zeer alg.			algemeen
<i>Physcomitrium pyriforme</i>	Gewoon knikkertjesmos		algemeen			algemeen
<i>Pseudocrossidium hornschaianum</i>	Spits smragdsteeltje		algemeen			algemeen
<i>Rhytidiadelphus squarrosus</i>	Gewoon haakmos	algemeen	algemeen			algemeen
<i>Tortula muralis</i>	Gewoon muursterretje		algemeen			algemeen
<i>Tortula truncata</i>	Gewoon kleimos		algemeen			algemeen
epifytische mossen						
<i>Cryphaea heteromalla</i>	Vliermos			verspreid		vrij zeldz.
<i>Dicranoweisia cirrata</i>	Gewoon sikkelsterretje			verspreid		algemeen
<i>Frullania dilatata</i>	Helmroestmos			verspreid		algemeen
<i>Homalothecium sericeum</i>	Gewoon zijdemoos			algemeen		algemeen
<i>Isoetecium myosuroides</i>	Knikkend palmpjesmos			algemeen		algemeen
<i>Leskea polycarpa</i>	Uiterwaardmos			algemeen		algemeen
<i>Metzgeria furcata</i>	Bleek boomvorkje			algemeen		algemeen
<i>Neckera complanata</i>	Glad kringmos			algemeen		algemeen
<i>Orthotrichum affine</i>	Gewone haarmuts			algemeen		algemeen
<i>Orthotrichum diaphanum</i>	Grijze haarmuts			algemeen		algemeen
<i>Orthotrichum lyellii</i>	Broedhaarmuts			algemeen		algemeen
<i>Orthotrichum pulchellum</i>	Gekroesde haarmuts			algemeen		algemeen
<i>Orthotrichum stramineum</i>	Bonte haarmuts			algemeen		algemeen
<i>Orthotrichum striatum</i>	Gladde haarmuts			algemeen		algemeen
<i>Orthotrichum tenellum</i>	Slanke haarmuts			algemeen		algemeen
<i>Radula complanata</i>	Gewoon schijfjesmos			algemeen		algemeen
<i>Rhynchostegium confertum</i>	Boomsnavelmos			algemeen		algemeen
<i>Syntrichia laevipila</i>	Boomsterretje			algemeen		algemeen
<i>Syntrichia papillosa</i>	Knikkersterretje			algemeen		algemeen
<i>Ulota bruchii</i>	Knotskroesmos			algemeen		algemeen
<i>Ulota crispa</i>	Trompetkroesmos			algemeen		algemeen
<i>Ulota phyllantha</i>	Broedkroesmos			algemeen		algemeen
<i>Zygodon conoideus</i>	Staafjesiepenmos			algemeen		algemeen

determineerde de alg als *Trentepohla umbrina*, een tropische alg die de laatste tien jaar sterk in opmars is op boomstammen in ons land. Ook op oude stenen substraten, zoals grafzerken is dit door mij waargenomen. Waarschijnlijk staat deze opmars in relatie met de opwarming van het klimaat.

Ben Kruijsen, 21 januari 2009
natuuradvies@xs4all.nl
Het volledige rapport kan als pdf-bestand via mijn site worden gedownload: <http://www.natuuradvies.nl/downloads.php>

● Tabel: Mossen in het Westhoffbos.

● Bomen bedekt met tropische alg.
Foto: Ben Kruijsen.